

Şükûfe Nihal'in Baktığı Finlandiya ve Gördüğü Türkiye

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ NEŞE OKTAY*

Öz

Edebî eserler, okuyucusunda estetik bir haz uyandırmaya dayanan sanat yapıtları olmakla beraber yazarından, devrinden izler taşır, içinde bulunduğu toplumu yansıtır. Sosyolojik eleştiri metodu da bu yansımalarla hareketle edebî eserlerin toplumsal yanlarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Her ne kadar daha ziyade kurmaca yapıtlardaki yansımalar, toplumun gündelik hayatına dair bir veri kabul edilerek inceleme konusu edilse de gezi yazıları da sosyolojik veriler için kaynak niteliğini taşımaktadır.

Kurmaca olmamasının yanı sıra bir gezi yazısı sadece görülen yerlerin anlatıldığı metinlerden çok daha fazla bir anlam ifade eder. Çünkü gezi yazıları yazarının ve yazıldığı devrin doğrudan etkilerini taşımaktadır. Bu sebeple gezilen yerler, gezenler ve gezilerde dikkat edilip kayıt altına alınanlar değişiklik göstermektedir. Edebiyatın bir kolu olarak gezi yazıları devrinin ve yazarının mührünü taşır, biriciktir ve kendine has kurgulara sahiptir.

Cumhuriyet devri kadın yazarlarının önemli simalarından Şükûfe Nihal de 1932'de Finlandiya'ya bir gezi yapmış ve bu gezisine dair notlarını, ülke hakkında topladığı bilgilerle zenginleştirerek 1935 yılında kitaplaştırmıştır. O yıllarda hemen kimsenin ilgilenmediği bir ülkeyi tanıtan bu gezi kitabı, okuyucusuna Finlandiya hakkında bilgiler vermekle beraber belki daha fazla genç Cumhuriyet'in dünyayı, etrafını nasıl gördüğünü göstermektedir.

İşte bu yazıda Finlandiya'dan ziyade erken dönem Cumhuriyet ve Türkiye hakkında bilgi verdiğini düşündüğümüz bu küçük kitap, sosyolojik eleştiri kuramı dâhilinde değerlendirilerek devrinin öne çıkan hususları ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar sözcükler: Sosyolojik eleştiri kuramı, Şükûfe Nihal, Finlandiya, modernleşme, kadın

THE FINLAND ŞÜKÛFE NİHAL LOOKED AT AND THE TÜRKİYE SHE SAW

Abstract

Literary works are works of art that aim to arouse aesthetic pleasure in their readers, whereas they also carry the traces of their authors and periods and reflect the society of their era. The sociological criticism method seeks to uncover the social aspects of literary works based on these reflections. While it is usually the reflections in fictional works that are subject to research as data regarding the daily life of society, travel writings are also a source for sociological analyses.

In addition to being non-fiction, a travelogue has much more meaning than texts that only describe places visited, because travelogues carry the direct influence of their author and the era in

which they were written. This is why the reader can witness differences in the places that are visited, those who see them, and the elements that are noticed and noted down on these travels. As a branch of literature, travel writings possess the mark of their era and authors, they are unique, and they have authentic narratives.

Şükûfe Nihal, who was one of the most prominent woman authors of the Turkish Republican Period, went on a voyage to Finland in 1932 and turned her notes about this journey into a book in 1935 by reinforcing these notes with the information she gathered about the country. This travelogue, which introduced a country that attracted almost no interest in those years, offered information about Finland but also rather reflected how the Young Republic perceived its surroundings and the world in general.

This article aims to analyze this little book, which we think provides an outlook more on the early Republic period and Türkiye than Finland, within the scope of the critical social theory and present the prominent issues of its era.

Keywords: Critical social theory, Şükûfe Nihal, Finland, modernization, women

GİRİŞ

Şükûfe Nihal II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet yıllarının önemli kadın edebiyatçılarından. Yazdığı şiirler ve romanlar ile edebiyat kanonunda kendine özel bir yere sahip olmuştur.¹ Kadın hareketinin aktif bir üyesi ve ulusal kurtuluş mücadelesinde görevler almış bir

isim olarak yazdığı romanlar ile gazete ve dergilerde yayımlanan yazılarında devrinin meselelerine temas etmiş, Cumhuriyet ideolojisini ve aydınlanmasını anlatmayı esas almıştır.

Aynı zamanda bir öğretmen olan yazar, devrin gençleriyle doğrudan temas etmiş; mevcut sorunları içeriden görerek yazdıklarıyla çözüm önerileri de sunmaktan geri kalmamıştır. Şükûfe Nihal'i özel kılan bir diğer sebep de coğrafyacı olmasıdır. Kadınların örgün eğitimde ve üniversitede yeni yeni öğrenim görmeye başladığı bir dönemde bu imkândan faydalanan yazar Darülfünundan mezun ilk kadın coğrafyacı olarak kabul edilmektedir (Çalışkan ve Özey, 2016, s. 62).

Coğrafyacılığının da tesiriyle olsa gerek şiir, roman ve denemelerinin dışında gezi yazıları da kaleme almıştır. 1935 yılında yayımlanan *Finlandiya'nın* ardından 1946 yılında bir İstiklal Savaşı efsanesini Anadolu intibalarıyla birlikte anlattığı (Argunşah, 2018) *Domaniç Dağlarının Yolcusu* yayımlanmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarıyla beraber gezi yazılarının sayısı artmış, özellikle Anadolu'yu anlatmak edipler arasında popüler hâle gelmiştir. Bunda ilk sebep İstanbul'da doğup büyüyen yazarların kendileri için yabancı bir coğrafya olan Anadolu'yu tanıma gayreti olmalıdır. İkinci sebep ise kendine merkez olarak Ankara'yı seçen Cumhuriyet ideolojisinin etkisiyle Anadolu'nun cazip hâle getirilme çabasıdır.

Şükûfe Nihal'in Finlandiya üzerine kaleme aldığı bu kitap kendi coğrafyasını tanıma ve anlatma görevini üstlenen devir aydınının yanında farklı bir tutum gibi görülebilir. Fakat dışarıya

---

¹ Reyhan Tutumlu kadın edebiyatçıların antolojilerde yer almaları bakımından kanondaki yerlerini incelediği makalesinde Gülten Akın, Halide Nusret ve Sennur Sezer'den sonra Şükûfe Nihal'in dört antolojide yer aldığını belirtir (Tutumlu, 2023, s. 99).

bir bakış niteliğindeki bu gezi kitabı, aslında içeriye dair çok şey söylemektedir. Bunu Şükûfe Nihal'in yurda dair yazdığı ve zamanının dergi ile gazetelerinde yayımlanan yazıları üzerinde görmek ve göstermek mümkündür.

Bu yıllarda dünyayla barış içinde bir politikaya sahip olan ve kendini anlatma isteği içindeki genç Cumhuriyet için Sovyetler gibi yeni müttefiklerden coğrafyalar, gezi rotasının bir parçası olmuştur. Şükûfe Nihal de seçimini yakın zamana kadar İsveç'in bir parçası olan, ancak bağımsızlığını elde eden Finlandiya'dan yana kullanmıştır.

Şükûfe Nihal'in bir kadın yazar olarak gezi kitabı kaleme almış olması bile devri bağlamında yorumlanmaya elverişli bir husustur. Türk edebiyatı özelinde düşünüldüğünde kadınların edebiyat ve yazı yoluyla kendini ifade etmesinin tarihi çok da gerilere gitmez. Kadınlar Tanzimat'tan sonra edebiyatın konusu hâline gelmiş, sorunları erkek yazarlar tarafından söze dökülmüştür. Kendi kalemleriyle sorunlarını ifade etmeleri ise 19. asrın sonunda sınırlı isimden ibarettir. II. Meşrutiyet'in getirdiği basın özgürlüğü kadınların da basın ve edebiyat dünyasında yer almasını sağlamıştır. Dernek faaliyetleri sayesinde ise kadınlar kamusal alanda varlık göstermeye başlamışlardır.

Uzunca bir süre harem bir parçası olarak evden ibaret bir hayata mahkûm olan kadınlar için sokaklar ve kamusal mekânlar kapalı kalmıştır. Kendi şehrinde dolaşma serbestliğine sahip olmayan hemcinslerine rağmen Şükûfe Nihal'in Finlandiya'yı dolaşarak dikkatini çekenleri kitaplaştırması kadın hareketinin bir kazanımı olduğu gibi Cumhuriyet'in kadın odaklı inkılabının da bir sonucudur.

Şükûfe Nihal'in Finlandiya gezisine çıkış sebebi hakkında açık bir bilgi yoktur. Yazar yalnızca seneler evvel okuduğu *Beyaz Zambaklar Ülkesinde* isimli kitabın tesirinden söz etmektedir.² Kitapta anlatılan ülkeye hayran olan yazar, okuduklarını bizzat görmek istemiştir.

Şükûfe Nihal'in seçiminde başka faktörler de etkisini göstermiş olmalıdır. Yazarın Finlandiya'yı seçmesinde genç Cumhuriyet'le kurduğu kader ortaklığı da sebep olarak düşünülebilir. Finler o günlerde bütün dünyaya örnek olabilecek nitelikte bir medeniyetin sahibi olmuş, siyaseten elde ettiği başarıyı insan ve kültürle de desteklemeyi bilmiştir. Bütün fertleriyle yurdunu sahiplenen Finler, kuşkusuz Türkiye için örnek kabul edilmiştir. Bu sebeple yazarı tarafından gezilmeye ve anlatılmaya değer bulunmuş olmalıdır.³

Kitaptan anlaşıldığı kadarıyla gezi üç gün kadar sürmüştür. Bu sebeple doğrudan geziye dair gözlemler sınırlı görünmektedir. İntibalar okunan kaynaklarla zenginleştirilmiştir. Yine de

² Grigori Petrov'a ait olan *Beyaz Zambaklar Ülkesinde*, ilk defa 1928 yılında Bulgarcadan Türkçeye çevrilmiştir ve "Türk aydınlarının dikkatini çekerek, yıllarca ülkede uygulanması gereken bir eğitim ve kalkınma modeli olarak" görülmüştür (Ali, 2023).

³ Osmanlı'dan itibaren ilgilenilen ülkelerden biri olan Finlandiya'ya aydınların alakasının bir başka sebebi, eserde de üzerinde durulan Finlandiya Türkleri olmalıdır: "Cumhuriyet aydınının Finlandiya ilgisi, karşısında hayranlık beslediği ve esasta kendi gerçekleştirdiği 'eşsiz inkılâbı' anlayabilecek ve tabii takdir edebilecek, Çarlık'tan Bolşevikliğe geçişte bağımsızlığını elde etmekle beraber Sovyet'lerle komşu olmanın dayanılmaz 'ağırlığını' da duyan politik bir bağlama da yerleşir. Türk-Fin ilişkileri, Cumhuriyet devri Hariciye evrakı izlendiğinde buradaki Türk-Tatar cemaati ile Türkiye arasında 'akan' malumatın, takip ve yer yer himâyenin, cemaatin yardım, destek talepleri ile sınırlı kalmadığı da görülmektedir (Gökgöz, 2008, s. 7).

yazarının bakışını, ifade tarzını, gezdiği yere yönelik insanî sıcaklığını da yansıtmayı başaran bu kitapta rastgele bir geziden ziyade özel bir bakışın olduğu söylenebilir.

Bu yazıda amaçlanan Şükûfe Nihal'in kendinden ve devrinden izler taşıyan yapıtını, sosyolojik eleştiri kuramı bağlamında değerlendirmektir. Bu bağlamda önce sosyolojik eleştiri kuramı hakkında bilgi verildikten sonra, gezi edebiyatından bahsedilerek gezi yazılarının söz konusu eleştiri kuramı için kaynak olup olamayacağı meselesi tartışılacaktır. Son olarak sosyolojik eleştiri kuramının çalışma yönteminin iki cephesi, yazar ve yapıt, üzerinden *Finlandiya* adlı eserdeki toplumsal etkiler aydınlatılmaya çalışılacaktır. Bunun için yazarının toplumsal kimliği ve devrinin etkisinden faydalanılacaktır.

1. SOSYOLOJİK ELEŞTİRİ KURAMI

Eser incelemenin çok çeşitli yollarından biri de sosyolojik eleştiri kuramıdır. "Eserler gelişmiş güzel gökten inmez, onların yaratıcıları, ülkelerinin iklimi, fiziksel, politik ve sosyal koşulları tarafından belirlenmişlerdir. Belli nedenler belli sonuçlar doğurur" (Moran, 1988, s. 70).

Bu düşünceyle yansıtma kuramının alt dallarından biri olarak ortaya çıkan sosyolojik eleştiri kuramı, 19. yüzyıldaki bir dizi değişimin sonucudur. Bu asırda ortaya çıkan ilk değişim, alanlar arasında ayırımın doğuşudur. 19. asırda dinsel alan gibi edebî alan da uzmanlık iş bölümünden nasibini almış ve bu değişim, edebî alanın siyasallaşmasına katkıda bulunmuştur (Sapiro, 2019, s. 54). Edebiyat, tarih, psikoloji, coğrafya gibi alanlar arasında ayırımın ortaya çıkışıyla beraber edebiyatçının işi sadece edebiyat hâline gelmiştir.

Aynı asır basım tekniklerinin de geliştiği bir zaman dilimi olarak kabul edilebilir. Matbaanın icadı daha gerilere gitmekle beraber kitap dağıtım ağının genişlemesi, yazarlığın maddi getirilerini ortaya çıkarmıştır. Daha önceleri yazarlar, yazı faaliyetlerini sürdürebilmek için devlete veya bir hamiye bağlanmak zorunda kalmışlardır. Patrimonyal yapıda olan devletlerde hükümdar ve ailesi her şeyin sahibidir ve "yalnız onun lûtf ve inayetine erişenler, toplumun en şerefli ve zengin tabakasını oluştururdu. Hanedanlar arasında rekabet ve üstünlük yarışı, yalnız muhteşem saraylar, hadem ve haşemde değil; ilim ve sanatın hâmilliğinde de kendini gösterirdi" (İnalçık, 2003, s. 9-10). Kitabın çok sayıda basılması ve satışından elde edilen gelir ise bu durumu değiştirmiş, yazarın kamuya bağlanmasını sağlamıştır. Tek bir kişiye veya iktidara bağlanmama, yazma konusunda daha serbest hareket edilebilmesi sonucunu doğurur. Çünkü daha önceleri "yazarlığını maddî bir araç olarak kullanan yazar, kendi iç köleliğinin cezası olarak, dış köleliği, yani sansürü de hak etmektedir; daha doğrusu sansürün varoluşu onun cezası" (Marks ve Engels, 1971, s. 68) olmuştur. Tek bir kişiye bağlanmayan edebiyat toplumsal ilişkilerin bir sonucu hâlini almıştır. Nitekim "toplumun üst yapısı olarak kabul edilen din, ahlak, hukuk, felsefe, sanat gibi kurumlar toplumun alt yapısı olarak kabul edilen ekonomik ilişkilere göre şekillenmektedir. Bu nedenle ekonomik ilişkileri yönlendiren hâkim sınıfın değer yargıları da doğal olarak edebiyata sirayet eder" (Eken, 2023, s. 525). Sonuç olarak yazar, küçük bir sınıf yerine toplumun bir temsilcisi hâline gelirken okura, yani kitlelere hitap eder ve buna göre şekillenir.

Edebiyatın kamuya seslenmesi, konularının da değişmesini ve çeşitlenmesini sağlamış; küçük bir topluluğu ilgilendiren konular bir kenara bırakılmıştır. Nitekim Escarpit'e göre kitap basma ve

dağıtma ağının genişlemesi, edebiyatın daha açık bir burjuva etkinlik alanı hâline geldiğini gösterir. Bu da 1800'lere gelindiğinde edebiyatın kendi toplumsal rolünün farkına varmasını sağlamış, edebiyat kitlelerin entelektüel ilerlemesinin aracı olmuştur (Escarpit, 1992, s. 9). Bu dönemin yazarları, özellikle de roman yazarları, kendilerini edebiyatçı ya da sanatçı olmaktan önce, kamuoyu yaratan, toplumun bakış açılarına yön veren kişiler olarak algılar (Erkmen-Akerson, 2010, s. 138).

Edebiyatın kendi başına var olmadığı, bir toplumda yaratıldığı ve toplumun ifade biçimi olduğu düşüncesiyle edebiyatla toplum arasında bağ kurma denemelerine ilk olarak 1725 yılında Vico tarafından kaleme alınan ve Homeros'u psikolojik ve sosyal olarak inceleyen *Scienza Nuova*'da rastlanır. 1800 yılında ise Madame de Staël *Sosyal Kurumlarla İlişkisi Bakımından Edebiyat* başlıklı çalışmasında toplumsal hayatla edebiyat arasında bağlar kurar. Birçok araştırmacı bu çalışmaların doğrudan sosyolojik eleştiri ile ilgili olmadığı, ancak onun habercisi olduğu görüşündedir.

Sıralanan habercileri H. Taine'in 1863'te yayımladığı *İngiliz Edebiyatı Tarihi* ile başlayan çalışmaları takip eder. Taine, eserlerin tahliline yönelik ırk-ortam-devir belirlemesini ortaya koymakla beraber detaylandırmamıştır. Marks ve Engels de yazılarında kimi hususlara değinmekle beraber konu üzerinde fazlaca durmamışlardır. 20. asrın başında Plekhanov, Lukacs gibi isimler bu bağlamda çalışmalar yapsa da edebiyat sosyolojisinin kurulması için İkinci Dünya Savaşını beklemek gerekir.

"Edebî eserin konusunun geçtiği çevre ve bu çevrenin zamana bağlanması edebiyat sosyolojisinin temel öncülüdür. Dolayısıyla eserin sanatçısı ve sanatçının da içinde yaşadığı çevre ve dönem ile ilişkisini açığa çıkarma amacındadır" (Çelik, 2013, s. 60). Edebiyatın çeşitli türleriyle toplumsal hayat arasında bağlantılar kuran sosyolojik eleştiri kuramı, dört hususu inceleme konusu yapmaktadır: yazar, yapıt, basım ve dağıtım ilişkileri ile okur.

Doğum yeri, meslek, sınıf, ekonomik durum gibi hususlar yazarların toplumsal kimliğini şekillendiren ve yapıtlarına yansıyan unsurlardan ilkidir. Yazar gibi yapıtını da "toplum ya da zümrelerden sıyrılmış soyut bir olay olarak görmek mümkün değildir. Edebiyat yapıtıyla toplumsal yapı arasında çok sıkı bir ilişki vardır" (Kösemihal, 1964, s. 26). Edebî yapıtın basımı, basımında etkili olan seçim unsurları, dağıtım ağı, okuyucuya ulaşması ise üçüncü basamağı oluşturmaktadır. Son olarak incelenen unsur ise okuyucudur. Okuyucu zümreleri, yapıtın beğenilmesi veya beğenilmemesi, tenkitçi gibi unsurlar bu bağlamda değerlendirilmektedir.

Biz de çalışmamız içerisinde bunlardan ilk ikisi, yani yazar ve yapıta odaklanan bir değerlendirme yaparak toplumsal yapıdan yansıyanları çeşitli bakımdan inceleyeceğiz.

2. GEZİ EDEBİYATI

Kösemihal, edebiyat sosyolojisinin edebiyatın bütün alt dallarını kapsayacak şekilde şiir, roman, hikâye, gezi anıları sosyolojisi gibi bölünebileceğini ifade eder (1964, s. 1). Bununla beraber edebiyat sosyolojisine dair çalışmaların genellikle roman, hikâye gibi kurmaca türler üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Oysa gezi yazısı, hatıra gibi türler toplumsal varlık olarak bir yaratıcının ürünü olmaları ve devir ile ortamdaki izler taşımaları bakımından sosyolojik eleştiri kuramı için malzeme olma niteliğini haizdir.

“En genel ve yerleşik tanımıyla ‘seyahatname’, dar veya geniş bir coğrafyada seyyahın gezip gördüğü yerler hakkındaki izlenimlerini anlattığı eserdir. Son zamanlarda seyahat ve seyahat eseri karşılığı olarak ‘gezi, gezi yazısı’ kavramları kullanılmaktadır” (Asiltürk, 2009, s. 912). Gezi yazıları Cumhuriyet’in ilk yıllarında yayımlanan hemen bütün edebiyat tarihlerinde ele alınan bir tür olmakla beraber edebîliği konusu tartışmalıdır. Tartışmanın sebebi ise gezi yazılarının gerçeklere dayanmasıdır. Oysa gezi yazısı gerçeklerden yola çıkmakla beraber yazarın idrakının bir ürünüdür.⁴ Bu sebeple “seyahat-nâmelere, birebir gerçek mekânlar hakkındaki gerçek tesbitlerin metinleri olarak bakılır ve yaratmaya, edebî ifadelere kapalı olduğu düşünülürse, büyük hatâ edilir. Herkes, mekânı kendi idrakının sınırları içinde algılar ve intibaları çerçevesinde aktarır. (...) Aksi hâlde, aynı yerleri anlatan pekçok seyahat-nâmeden birini okumak, hepsini okumuş olmaya bedel sayılırdı” (Özgül, 2013, s. 126).

Dahası gezi yazıları gezilen yerler hakkında mot-a-mot bilgi aktaran metinler değildir. Yazar eserine damgasını vurarak kendine has kılarak edebî ölçütlerden hareket eder. “Çünkü temelinde seyahat olsa da gezi türü sınırları ve ölçüleri olan bir edebî türdür. Her seyahate çıkanın notları eser olma niteliği taşıyamaz. Malzemeyi kullanabilmek ve çeşitli yollarla onu estetik hâle getirebilmek, okuyucuya bu zevki yaşatmak esas olmalıdır” (Dinç Kurt, 2008, s. 2).

Gezi edebiyatı kendi içinde bir zenginliğe ve çeşitliliğe de sahiptir. “Gezi boyunca gezginin tuttuğu günlükler, gezi notları, hatıratlar, kronikler; kaleme aldığı mektuplar ve sair yazılı metinlerin hepsi gezi edebiyatının kendine özgü türleridir” (Soydaş, 2016, s. 708). Bu genişliğinden dolayı gezi yazıları hatıra, günlük, mektup gibi türlerle bazı yakınlıklar taşımaktadır. Ancak yakınlıklara rağmen birtakım ayrılıklar da söz konusudur. “Diğer edebî eserlerden farklı bir özelliği daima dinamik yapısını koruması olan gezi türü, dil ve anlatım özellikleri bakımından anı ve günlük türüne, kısmen mektup türüne yaklaşırsa da kesin çizgilerle onlardan ayrılmaktadır. Ancak anlatım tekniği olarak anı ile iç içe girdiği durumlar görülebilir” (Dinç Kurt, 2008, s. 1030).

Gezi edebiyatı ile zikredilen türler arasındaki fark ise anlatının baktığı yer ile ilgilidir: “Günlük ve hatıratta şahsın insanlar ortasında kaldığında kendine, başkalarına, yaşananlara ait olarak edindiği dikkatleri öne çıkarken seyahat-nâmelerde çevreye, yola, mekânlara ait dikkatlerin daha bir arttığı görülür” (Özgül, 2013, s. 125).

“Uzaklara duyulan özlem ve bilinmeyene duyulan merak, insanların giderek daha uzun yolculuklara çıkmasına, ciltler dolu seyahatname ve sayısız harita yazılmasına” sebep olmuştur. Bu bakımdan gezi edebiyatının tarihi edebiyat kadar eskidir (Löschburg, 1998, s. 8). Adams’a göre de sözlü ve yazılı edebiyatın başlangıcından beri var olan seyahat edebiyatı; destan, roman gibi farklı edebî türlere benzer şekilde politik, dinî, ekonomik sosyal ve insani faktörlerden etkilenerek yüzyıllar içinde değişmiştir (1983, s. 38).

Gezi edebiyatının tarihi Türk edebiyatında da çok gerilere gitmektedir ve gezilen yerler, bu yerlerin anlatımı ve gezi edebiyatına gösterilen rağbet devirle bağlantılı olarak değişim göstermiştir. Özellikle yenileşme çabaları gezi edebiyatının ilgi çekmesini sağlamış, Avrupa’ya yönelik olarak

⁴ Bu noktada Calvino’nun kaleme aldığı *Görünmez Kentler* kitabını hatırlamak gerekir. Bir gezi kitabı formatındaki bu kitap için Calvino, “Görünmez Kentler bildik kentler değil; kurmaca kentlerdir” (Calvino, 2002, s. 9) açıklaması yapar. Marko Polo’nun Kubilay Han’a sunduğu hayali gezi notlarından oluşur.

yazılan gezi yazıları ile Avrupa medeniyeti kapsayıcı bir şekilde tanıtılmaya çalışılmıştır. 19. asırla beraber sayısı artan gezi yazıları istibdat devrindeki kısıtlamalardan nasibini alarak azalmış, meşrutiyetin getirdiği özgürlük ortamı ile yeniden çeşitlilik göstermiştir. Cumhuriyet’le birlikte ise yeni devletin müttelikleri, dünyayla barış içerisindeki yapısı gezi edebiyatını da etkilemiştir. Görüldüğü üzere “gezi yazısı edebiyatı ile siyasi süreçler arasında derin temaslar vardır. Siyasi baskının hâkim olduğu dönemlerde seyahatlerle beraber seyahat edebiyatı da azalırken tam tersi siyasi iktidarlar teşvik ettiğinde gezilere dair eserlerin sayısının arttığı görülmekte, gezilen coğrafyalara dair tercihler değişiklik göstermektedir” (Oktay, 2023, s. 381).

Makalede amaçlanan gezi türünün Türk edebiyatındaki gelişimini vermek değildir. Zaten bu konuda yapılmış kapsamlı çalışmalar da vardır (bkz. Asiltürk, 2009; Dinç Kurt, 2008 gibi). Amaç gezi edebiyatının ve türünün devirler içindeki değişimlerini vererek zamanını yansıtmaya ne kadar açık bir tür olduğunu ortaya koymak ve sosyolojik eleştiri kuramı için bir veri kaynağı olduğunu gösterebilmektir.

Bu bağlamda Şükûfe Nihal’in *Finlandiya* isimli gezi kitabını sosyolojik eleştiri kuramı bağlamında yazarı ve devri odağında değerlendirmeye çalışacağız.

3. YAZAR: ŞÜKÛFE NİHAL

Sosyolojik eleştiride yazardan esere yansıyanlar meselenin bir cephesini oluşturmakla beraber bakılan yazarın bilinçaltından yansıyanlar ve psikolojisi değildir. Daha ziyade yazarın konumu, sınıfı, mesleği gibi toplumsal kimliğine dair veriler etrafında değerlendirmeler yapılır. Peki bu durumda Şükûfe Nihal’e nasıl bakmak gerekir?

Şükûfe Nihal’e öncelikle “kadın” olarak bakmak gerekir. Farklı toplumsal ve ekonomik tabakalardan bahsedilmekle birlikte kadınların da bir sınıf olduğu kabul edilmektedir. Kadınların bir sınıf olduğu kabulü Marksist ve radikal feministler tarafından ortaya atılmıştır ve kadınların ev içi emek sebebiyle proleterya gibi toplumsal bir sınıf olduğu düşünülmektedir. Bora’ya göre de sınıf gerçeklikte var olan ve keşfedilmeyi bekleyen olgular değildir, insanların gündelik hayatlarında görünürlük kazanır, “dolayısıyla, beğeniler ve yaşam tarzları gibi konular, sınıfsal ayrımların kendilerini gösterdikleri pratikler olarak ele alınmalıdır” (Bora, 2010, s. 51).

Şükûfe Nihal’in toplum içindeki konumunu belirleyen en önemli etken kadınlığıdır. Kadın olması aldığı eğitimin imkânlarından, evliliğine kadar hayatının her aşamasını etkilemiştir. Bu sebeple Finlandiya’yı en başta bir kadın olarak gezmiştir denilebilir.

Öncelikle kadın gezginler, erkek gezginlere göre epeyce azdır. Gezginlik daha çok erkeklere ait bir mezyet olarak kabul edilmiştir. Seyahatin geçmişine bakıldığında seyyahlığın tehlikelerle dolu bir merak olduğu, seyahate çıkanların çok azının geriye dönebildiği ve geriye dönenlerin de bilgin insanlar olarak kabul edildiği görülür (Löschburg, 1998). Bu koşullarda “bir kadının tek başına ve özellikle de herhangi bir ana amaca ulaşmaksızın seyahati amaç edinerek ‘gezme’ye çıkması’ çok ender rastlanan bir durum” (Canbaz Yumuşak, 2011, s. 251) olsa da seyahatin güvenli hâle gelmesi, yolların ve imkânların gelişmesi, örneğin tren yollarının yaygınlaşması ile gezmek kolaylaşmıştır. Lauren Elkin, seyyah değilse de yürüyerek şehri keşfeden anlamındaki “flaneur” kelimesinin artikelinin erkek olduğunu görerek sözlüklerde bulunmayan ve şehri yürüyerek

keşfeden kadınlar için flanöz kelimesini türetmiştir (2018). Gerçekten de şehri keşfetmek için dolaşanlar daha çok erkeklerdir. Kadınlara gezgin, hatta flaneur olarak rastlanmaz. Çünkü flaneur'un şehri gezerken kaybolması gerekir. Oysa kadınların kamusal alanın bir parçası, dolayısıyla görünmez olabilmesi zordur.

Bir Türk kadını olarak Şükûfe Nihal de ancak Cumhuriyet'in ilanından, kadınların elde ettiği birtakım hürriyetlerden sonra bu seyahati gerçekleştirebilmiştir. Bilindiği üzere erkekler daha III. Selim devrinde Avrupa'ya öğrenci olarak gönderilmesine rağmen kadınlar ancak Cumhuriyet'ten sonra bu şansa erişebilmişlerdir. Dahası Şükûfe Nihal'in hayatına baktığımızda da çok erken yaşta gerçekleştirdiği ilk evliliğine şehirde yalnız başına kalmaması için zorlandığı görülür. Buna göre babası görev sebebiyle İstanbul dışına çıkarken, İstanbul'da yalnız başına bırakamayacağı kızını evlendirmeyi tercih etmiştir. Kamusal alanda, üstelik kendi ülkesinde yalnız kalamadığı için evlenen Şükûfe Nihal, 1932'ye gelindiğinde bir başka ülkeyi gezerek tecrübelerini anlatma imkânı bulmuştur.

Kadınlığın toplumsal engeller ve imkânları dışında bir başka yönü de kadın bir gezgin olarak yazarın dikkatini çekenler ve bakış açısının niteliğidir. Yazar kitabında kadınları daha fazla ilgilendirdiğini düşünebileceğimiz mekânları gezer ve buralar hakkında bilgi verir. Örneğin Finlandiya'da kuaför ve pazar gibi daha çok kadınlara hitap eden mekânlara gitmiştir ve buralar da gezi yazısının sınırlarına dahil olmuştur.

Yine benzer şekilde ülkenin temizliğinden bahsederken kadınsı dikkate uygun örnekler verip daha detaylı bir anlatım sağlamayı başarır. Örneğin trende yatak örtülerinden, lokantada servis yapan garsonların önlüklerinden, hatta bu temiz örtü ve önlüklerin kumaş cinslerinden dahi bahsetmektedir.

Bunun dışında kadınsı endişeler de kitaba yansımaktadır. Yukarıda kadınların gezginliğinin şartlarından söz edilmişti. Bu bağlamda bir şehrin kadınlar açısından ne kadar güvenilir olduğu meselesi de dikkat edilen bir husus olur. Helsinki'de bir lokantadan bahseden yazar bir genç kızın tek başına buraya gelerek rahatsız edilmeden yemeğini yiyebileceğini belirtmektedir.

"Buralarda iş gören genç kızlar öyle şık, temiz; öyle terbiyeli ki, en iyi yetişmiş ev kızları da bu kadar olabilir. Önlerine taktıkları şık, pırlı pırlı keten önlükler bile insanı kendisine çekiyor.

Bu lokantalara, bahçelere bir genç kız kendi kendisine gelir; birasını içer; yemeğini yer; kitabını, gazetesini açar, okur; hiçbir saygısız bakış onu rahatsız etmez" (Şükûfe Nihal, 1935, s. 14).

Şükûfe Nihal'in kimliğinin bir başka yönünde de kadın hakları alanında faaliyet yürüten bir aktivist olması vardır. Yazarın kadın hakları konusunda ciddi bir mücadele yürüttüğü bilinmektedir. Bu durumu hem şahsi yaşantısında hem de dernek ve parti faaliyetleri üzerinden takip edebilmek mümkündür.

Babası Şam'a giderken, henüz on altı yaşındaki Şükûfe Nihal'i de evlendirmek ister. O ise bu evliliğe karşı çıkmış, hatta evlenmemek için intihar girişiminde dahi bulunmuştur: "En büyük idealim sanat havası içinde yaşamak, kültürümü genişletmek ve bir sanatkar olmaktı. Ne yapayım ki beni çok erken evlendirdiler. Buna mani olmak için intihara bile teşebbüs ettim" (Malkoç Öztürkmen, 1999, s. 26).

Kadınların eğitimi konusunda daha dokuz, on yaşlarındayken gazetelere yazılar gönderen edibe, İnas Darülfünunun açılmasından sonra üniversite eğitimine başlar. Ancak bu sıralarda evlidir ve bir oğlu vardır. Evli kadınların ise okula kaydı yapılmamaktadır. 1916 yılında kadınlara verilen boşanma hakkından faydalanan Şükûfe Nihal eşinden ayrılır ve okula kaydolar. Evlilik çok küçük yaşta ve istemeden yapılmış olsa da Koyuncuoğlu boşanma sebebinin Darülfünuna başlamak olabileceği görüşündedir (Sancar-Koyuncuoğlu, 2024, s. 190-191). Şükûfe Nihal'in savaşı okuldayken de devam eder. "İnas Darülfünunu'nda kendilerine daha hafif dersler verilmesini de bahane eden kız öğrenciler, karma eğitime geçilmesini talep ederler" (Argunşah, 2016, s. 222). Bu konuda Maarif Nazırı ile görüşen heyetin başkanı Şükûfe Nihal'dir ve çabalarının sonucunda karma eğitim kabul edilir. Mezun olurken de sunulan seçim hakkından faydalanır, erkeklerle aynı sınavlardan geçerek Darülfünun mezunu ilk kadın olur ve İstanbul'daki çeşitli liselerde öğretmenlik yapar (Argunşah, 2002, s. 25-26).

Şahsi hayatında olan çabasının yanında Şükûfe Nihal aynı zamanda örgütlü yapının da içinde yer almaktadır. Devrinde kadın dernekleri yaygınlık göstermiştir. Ancak bunlardan bazılarının yardım derneği vasfı ağır basmaktadır. On yedi yaşında iken feminist ve ciddi bir mücadele yürüten Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan'a üye olur. "Dolayısıyla diğer konformist dernekler yerine, Şükûfe Nihal'in dönem itibariyle toplumdaki pek çok grubu rahatsız etmesi olası bir dernek çatısı altında çalışmayı tercih etmesi onun feminist ve aktivist kimliği hakkında ipucu vermektedir" (Sancar-Koyuncuoğlu, 2024, s. 195).

1918 yılında Asrî Kadınlar Cemiyeti'ne üye olan Şükûfe Nihal, Cumhuriyet sonrasında da Nezihe Muhiddin'in kurucusu olduğu Kadınlar Halk Fırkasının genel sekreterliğini üstlenerek kadınlar için siyasi taleplerde bulunur.

"Bundan sonra adı, memleket ve kadın meselelerine çözüm arayan öncüler arasında yer alacaktır. Yazarın Mütareke yıllarında İstanbul Darülfünunu öğrencilerinin kurdukları ve Anadolu'ya yardım eden sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri içinde yer alması, Sultanahmet Mitinglerinde konuşma yapması, Kadınlar Halk Fırkası'nın kurucuları arasında olması gibi dönem kadını için farklılık gösteren rolleri, yetişme biçimi kadar, bu türden isim ve yönlendirmelerin üzerindeki etkilerini düşündürmektedir" (Argunşah, 2016, s. 219-220).

Bu bakımdan *Finlandiya* yazarının şahsiyetinden, toplumsal konumundan payını alan bir eser olarak değerlendirilmeye uygundur. Şükûfe Nihal'in bakış açısının kendine özgülüğünün anlaşılması için yakın yıllarda, aynı mekânı anlatan; fakat bir erkek tarafından kaleme alınan bir gezi kitabına bakmak yol gösterici olabilir.

Selim Sırrı Tarcan'ın kaleme aldığı *Şimal'in Üç Diyarı Finlandiya-İsveç-Danimarka* adlı yapıt, 1940 tarihini taşımaktadır. İlk ele alınan ülke ise Şükûfe Nihal'in de gezip anlatmayı tercih ettiği Finlandiya'dır. Seyahat edebiyatının edebîliğini ve kurgusal niteliğini ispatlayan bir durum olarak iki eser birbirinden çok farklıdır. Finlerin dürüstlüğü, yüksek ahlakı, tarihi gibi hususlarda ortaklıklar bulunmasına rağmen fark detaylarda açığa çıkmaktadır. Örneğin Selim Sırrı bir sporcu olarak Finlerin beden terbiyesinden, ibadet eder gibi bedenlerine baktığından, olimpiyatlarda elde ettiği başarılarından uzun uzadıya bahseder. Helsinki limanına yanaşırken dağınık adacıkların arasından yilankavi ilerleyen gemi, Selim Sırrı'nın savaşların etkisindeki zihninde düşman istilasına

karşı doğal bir sığınak olarak canlanır. Hem lokantalarda hem gemideki açık büfeler ve sağlıklı atıştırmalıklarla ülkenin yeme içme kültüründen bahseder.

Şükûfe Nihal'in üzerinde ısrarla durduğu temizlik konusuna Selim Sırrı'nın kitabında sadece bir defaya mahsus değinilir:

"Helsinkiye ayak basan her ecnebinin üzerinde bıraktığı ilk tesir şehrin temizliği ve sokakların intizamıdır. (...) Stokholmda olduğu gibi burada da sokaklarda bir ufak çöp görmek mümkün değildir. Bir taraftan belediye muntazaman sokakları siler süpürür, bir yandan ev, mağaza, dükkân, ticarethâne sahipleri kapılarının önüne tesadüf eden trotuarı temiz tutmakla mükelleftirler. Deniz tarafından yazın mütemadiyen rüzgâr eser, fakat yerden toz kaldırmaz, çünkü toz yoktur" (1940, s. 30).

Bu ifadeler Şükûfe Nihal'in detaylı anlatımına göre oldukça sığdır. Benzer şekilde Şükûfe Nihal'in *Finlandiya'*sında kadın önemli bir yer tutar. Kadın hareketinin tarihinden, siyasi hayatta kadınların oynadığı rol ve aldıkları görevlerden, gündelik hayatın içinde üstlendikleri vazifelerden bahseden Şükûfe Nihal'e karşılık Selim Sırrı yalnızca bir yerde kadınlardan bahseder, o da "Finlandiyada Kadın Askerler" başlığıdır. Medeni milletler içinde kadınların mecburi askerlik hizmetine talip olduğu ilk ülke olarak Finlandiya'yı gösteren Selim Sırrı, askerî disiplin altında olmalarına rağmen kadınların kadınsılıklarından hiçbir şey kaybetmediklerini belirtmekle yetinir (1940, s. 16).

Görüldüğü üzere hemen hemen aynı dönemde, aynı ülkeyi anlatan yazılar yazmalarına rağmen Şükûfe Nihal ile Selim Sırrı'nın yaklaşımları ve gördükleri, anlattıkları şeyler birbirinden çok ayırdır. İki yazarın bakışındaki farkı yaratan ise toplumsal kimlikleridir. Şükûfe Nihal bir kadın, kadın hareketinin içinden bir isim ve öğretmenliği vazife edinmiş Cumhuriyet aydını olarak kendine özgü bir bakış yakalamayı başarmıştır. Son olarak Şükûfe Nihal'in edebiyatçılığının diline ve üslubuna da yansıtıldığını, anlatımına zenginlik kattığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Şükûfe Nihal'in kadınlığı ve kadın hareketi içerisindeki aktif rolü dışında toplumsal kimliğini şekillendiren bir diğer unsur ise bir Cumhuriyet aydını olmasından kaynaklanır. Sultanahmet Mitinginde söylediği "Aziz vatan, beşiğimiz sendin, mezarımız yine sen olacaksın" sözü o dönem için slogan hâline gelen; savaş sırasında M.M. adlı gizli örgütte görevler alarak ajanlık yapan yazar savaş sonrasında da öğretmenliği ve gazete ile dergilere yazdığı yazılardan anlaşıldığı üzere Cumhuriyet aydınlanmasına inanan, Cumhuriyet'in temel düşüncesiyle uyumlu bir aydın olarak hayatını sürdürmekte ve öğreticilik görevini üstlenmektedir.

Finlandiya'ya bakan yazar, siyasi zaferini kültürel başarı ile devam ettiren bir memleket görür. Uzun yıllar İsveç'in egemenliği altında kurak bir halk olarak kalan Finler kendi dillerinden, kültürlerinden, tarihlerinden uzak kalmış, cahil bırakılmıştır. Buna rağmen içlerinden çıkan liderler ve aydınlar sayesinde önce esaretten kurtulmuş, ardından da kendi benlik ve kimliklerini keşfederek geri kalmışlıklarını telafi etmişlerdir. Şükûfe Nihal de Finlandiya'ya baktığında kendi ülkesi için bir yol haritası çıkarmaya çalışır. Bu ise eserin devriyle bağlantısı içerisinde değerlendirilecektir.

4. YAPIT: *FINLANDİYA*⁵

“Edebî eser var olduğu toplumun bir yansımasıdır. Yazarın kaleme aldığı edebî eserde toplumun tüm değer yargılarına ulaşılabilir. Çünkü toplumun bir parçası olan yazar, içinde bulunduğu toplumda hissettiği tüm değer yargılarını yaratmış olduğu edebî eserine yansıtır” (Şahin, 2022, s. 351). Makalenin başında da dile getirildiği gibi kitap Finlandiya’yı anlatmaktadır, fakat zihnin arka planında Türkiye vardır. “Eğer toplum kendi imgesini ve özellikle de başkalarının kendisine baktığını görürse, bu görme olgusu ortaya çıktığı an, yerleşik değerler ve yönetim biçimi tartışılmaya, yadsınmaya başlanmış demektir: Yazar topluma kendi imgesini göstermekte, onu ya bu imgeyi benimsemeye ya da kendini değiştirmeye çalışmaktadır” (Sartre, 2008, s. 91). Şükûfe Nihal de var olanı gösterdiği gibi değiştirmek de istemektedir. Bunu ispat için eser tanıtılırken zaman zaman yazarın diğer düzyazılarındaki Türkiye’ye dair değinmelerden de faydalanılarak karşılaştırmalı bir yöntem takip edilecektir.

Gezinin yapıldığı ve eserin yayımlandığı 1930’lu yıllar, Türkiye açısından I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’nın yarattığı yıkımın telafi edilmeye başlandığı, elde edilen askerî başarının sosyal ve kültürel alanlara yayılarak memleketin bütünüyle imar edilmeye çalışıldığı bir dönemdir. Yeni devletin kuruluşu ile uygulamaya konulan çağdaşlaşma projesinin dört ana boyutu vardır ve *Finlandiya*’nın içeriğini şekillendirmiştir:

“Bunlardan birincisi bilgiye, ahlaka ve sanata, akılcı-evrenselci bir aydınlanma geleneği çerçevesinde yaklaşılmasıdır. İkinci boyut ekonomiktir. Bu boyut kapitalist gelişme, sanayileşme ve özel mülkiyetin kurumsallaşmasını içerir. Üçüncü boyut ulus devlet ve temsili demokrasinin kurumsallaşmasıdır. Dördüncü boyut ise kanun karşısında eşit, toplum içindeki haklarının ve sorumluluklarının bilincinde olan özgür yurttaşın oluşturulmasıdır” (Tekeli, 1998, s. 106).

Bu hedef doğrultusunda genç Cumhuriyet’in de kendine modeller aradığı görülür. “Yeni bir Cumhuriyet kurulmuş ve bu Cumhuriyet, geçmişteki deneyimlerden yola çıkarak kendisine onurlu bir kalkınma süreci geçirmiş örnek bir ülke aramaktadır” (Dinç Kurt, 2008, s. 577). Bu sebeple yakın tarihte bağımsızlığını kazanarak Cumhuriyet ilan eden, kalkınma sürecini hem ekonomik hem kültürel anlamda gerçekleştiren, ulus bilincini bütün vatandaşlarına aşıl原因an Finlandiya gezmek için anlamlı bir tercihtir.

Cumhuriyet anlayışının bu yılların düşünce dünyasını şekillendiren, aydınları etkileyen ve Finlandiya’da görülen yanlarının birkaç alt başlık etrafında değerlendirilmesi mümkündür.

4.1. Yurttaşlık Bilinci

Cumhuriyet’in öncelikli hedefi savaş alanlarında elde ettiği zaferi hayatın hemen her cephesine yaygın hâle getirmektir. Bu amaç bağlamında kültürel bir devrim gerçekleştirmek ister. Okullaşma sayesinde eğitilmiş ve bilinçli bireyler yetiştirmeyi hedefleyen Cumhuriyet, bütün fertlerine yurttaşlık duygusu aşıl原因maya çalışmaktadır. “Türkiye’de vatandaşlık ‘haklar’dan daha çok ‘vazifelere’ dayanır” (Durakbaşı, 2012b, s. 177). Buna göre savaşta topyekûn mücadele eden halk, bu ruhu bırakmadan ülkeyi imar için çalışmaya devam etmelidir.

⁵ Bu başlıkta *Finlandiya*’nın 1935 tarihli baskısından çok sayıda alıntı yapılmıştır. Alıntılarda bugünün imlasına göre yazım yanlışları olarak değerlendirilebilecek noktalar olmasına rağmen kitabın imlası korunmuş, herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır.

Vatandaşlık eğitiminin başlangıcı II. Meşrutiyet'e kadar dayanmaktadır ve Cumhuriyet yıllarında da dönemin idealleri çerçevesinde devam ettirilmiştir. Devletten aydınlara kadar hemen herkesin yerleşmesi için çaba sarf ettiği vatandaşlık bilincinin içinde medeni, haklarının ve potansiyelinin farkında, kendine güvenen, savaşla kazandığı yurdunu herhangi bir zorlama ile değil, içten gelen bir duyguyla koruyan yurttaşlık beklentisi vardır.

Yazılarında sık sık bu meselenin farklı cephelerine dayanan yazarın Finlandiya'da dikkatini çeken hususlardan ilki vatandaşlık bilincinin yerleşmiş olmasıdır. "Sosyal Evrim" başlığı altında Finlandiya'nın kuruluşunu anlatırken Sinellman'ın kurucu lider olarak ülke tarihindeki etkisini göstermektedir. Sosyal evrim ile kastedilen ülkeyi işgalden kurtaran kurtuluş mücadelesinin dışında bütün bir memleketi ve insanları bilinçlendirmeye yönelik bir faaliyetin yürütülmesidir. Bu hâliyle sosyal evrim, Mustafa Kemal Atatürk'ün "sosyal ve kültürel devrim" ifadesini anımsatmaktadır. Atatürk halkevlerinin kapılarının halka açılmasıyla sosyal ve kültürel bir devrimin gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Peki yazara göre "sosyal evrim" in içinde neler vardır?

Finler uzun zaman İsveç'in egemenliği altında kaldıkları için dillerini, edebiyatlarını, kültürlerini tamamen unutmuş; cahil bırakılmış bir halktır. Bu halkın kaderi Sinellman'ın başlattığı mücadele ile değişmiştir. 1917 yılında bağımsızlığını kazanan ülke, 1919 yılında cumhuriyet ilan etmiştir. Bu tarihten sonra Fin halkı eğitim, konferanslar, kütüphaneler sayesinde geri kalmışlığını telafi etmiştir. Okul oranlarının arttırıldığını, belli bir mesafenin üzerine taşınmalı eğitim yerine hemen her yere okulların açıldığını ifade eden Şükûfe Nihal, başarının tek kaynağı olarak okulları görmez.

Örgün eğitimin dışında halka yönelik konferansların verilmesi, kütüphanelerin açılması da eğitimin yaygınlaşmasını sağlayan araçlardandır. Dahası anlaşılacak halka verilen eğitim sadece bilgilendirme amaçlı değildir. Aynı zamanda davranış eğitimi verilmekte, medeniyetin her cephesindeki eksikler tamamlanmaya çalışılarak yaşam düzene konulmaktadır:

"Köylere doktorlar gönderildi; konferansçılar, çocuk bakma yöntemleri öğretenler yollandı; her köyde örneklik evler yaptırıldı; köylüler de onlara bakarak evlerini düzeltmeye başladılar. Kooperatifler açıldı; buralarda ucuz yiyecek, giyecek sattırıldı; böylece köylü açlıktan, hastalıktan, kirli giyinmekten kurtuldu; daha çok çalışarak daha çok kazanmanın ve daha iyi yaşamının yolunu anladı" (Şükûfe Nihal, 1935, s. 32).

Yazar Türkiye üzerine yazılarında da sık sık bu husustan şikâyet eder. Özellikle aydın insanların halka yönelik bir fayda sağlamaması yazar tarafından eleştiri konusu edilmektedir. "Neye Duruyoruz?" başlıklı yazısında anlattığı Adana gezisinde halka ulaşmanın yollarını konu edinir. Buna göre gezinin tarihi, Adana'nın kurtuluş gününe denk gelmiştir ve Halkevleri şehrin meydanında bir toplantı düzenleyecektir; ancak yağmur nedeniyle Halkevi binasına taşınan etkinliğe ancak birkaç kişi katılmış, halka ulaşamamıştır. Yazara göre olumsuz hava koşulları umursanmadan halkı kucaklayacak bir toplantının yapılması gereklidir (Şükûfe Nihal, 2008, s. 119).

Fin halkının bilinçlenmesini sağlayan bir diğer etken de okuma alışkanlığının yerleşmesidir. Yazar gezdiği her yerden insan manzaralarını aktarırken halkın okumaya olan düşkünlüğünden de hayranlıkla söz eder. Çalışkan Fin toplumu işlerinin arasında kalan vaktini okuyarak değerlendirmektedir. Garson kızlardan ayakkabı boyacısı çocuğa kadar hemen herkes işini bitirdikten sonra sağa sola bakmadan okumaya başlamaktadır. Kitap satışlarının da fiyatlarının da

yüksek olduğunu belirten yazar yolculuğa çıkan bir Fin'in yanına dört kitap aldığını, belki yolda da bir tane daha satın alabileceğini belirtir. Benzer şekilde nüfusa oranla gazete sayısı da son derece yüksektir:

"Finlândiyada kültür dünyanın her yanından daha çok ilerdedir. Şehirde yaşayanların değil, bir köylünün bile rafında hiç olmazsa sekiz, on kitap bulunur. Okumak, onların başlıca zevki, gereğidir... Burada (484) tane Fince gazete çıkar ki üç buçuk milyonluk bir hükûmete bu sayıya şaşmamak elden gelmez" (Şükûfe Nihal, 1935, s. 61).

Oysa yazar "Neye Duruyoruz?" başlıklı yazısında bir mektepte okuma alışkanlığı üzerine yaptığı anketin sonuçlarından söz ederken kültür inkılabının başarısızlık sebebini okuma oranlarına bağlamaktadır:

"Kültür inkılabının en köklü bir belgesi olan okuma sevgisi neden benliğimizde hâlâ yer tutamadı? Kitap, gazete, mecmua okumak bir zenginlik, rahat yaşamak işi değildir. Hava almak, ekmek yemek gibi basbayağı bir yaşama şartıdır. Entelektüel bir insan, havasızlıktan nasıl boğulursa kitapsızlıktan da boğulduğunu duyar. Biz, ruhumuzdan neden hâlâ bu eksikliği duymuyoruz. Başka medeni memleketlerde halkın en büyük zevki, dinlenme, eğlenme vasıtası en ziyade kitaptır" (Şükûfe Nihal, 2008, s. 118).

Okuma yazma yoluyla elde edilen bilinç Fin halkının yurdu sahiplenmesini de sağlamış, bireysel olarak sahip oldukları toprağın kıymetini bildikleri ve topraklarına sahip çıktıkları görülmektedir. Ulusu uyandırmak, yurdu yükseltmek için, gittikçe alevlenen bir ateş her Finlinin gönlüne düşmüştür (Şükûfe Nihal, 1935, s. 32). Yazar gezerken sokaklarında polis dahi olmayan ülkede yerlere atılmış bir çöp, kâğıt parçası, meyve kabuğu da göremez (Şükûfe Nihal, 1935, s. 18-19) ve bu insanların medeni terbiyenin en yükseğine ulaştıklarını düşünür.

Halkın bilinçlendirilmesi noktasında bir diğer etken de ulusun beraberce hareket etmesidir. Zenginler ve yoksullardan söz eden yazar, memlekette huzurlu yaşamak için zenginlerin mallarından feragat ederek yoksullarla paylaştıklarını ifade etmektedir. Kurtuluş sadece başka bir ülkenin boyunduruğundan çıkmak değil, aynı zamanda yoksulluktan ve sınıf eşitsizliğinden de kurtulmak anlamına gelmektedir. Sinellman, halka seslenirken "başkalarının hakkını tanıyınız; böylece, siz de, daha geride kalanlara örnek olunuz" (Şükûfe Nihal, 1935, s. 30) nasihatini vermiştir ve "yoksullar, geri kalanlar çalışmaktan; zenginler de yurddaşlarını kurtarmak için bütün varlıklarını yurda bağışlamaktan çekinme[miş] erkek kadın, birbirile yarış edercesine doğrulukla, inanla" çalışmışlardır (Şükûfe Nihal, 1935, s. 50). Sinellman'ın alınan sözlerinde de halkın her kesiminin refah düzeyinin yükseltilmesinden söz edilmektedir: "Biz, genç ve hür yurdumuzda artık herkesin karnı tok, herkesin kendi durumundan memnun olmasını istiyoruz" (Şükûfe Nihal, 1935, s. 31).

Yazar benzer bir durumu Türkiye'yi anlattığı yazılarında da ifade ederken, yoksullara nasıl yaşayacağını öğretmek gerektiğini, herkesin eşit olduğu bir memlekette huzurun olabileceğini belirtmektedir: "Bir ulusun medeniyeti ölçü işidir. Halk arasında yaşama ölçüsü birbirine yakın olmazsa, medeniyet olmaz... Bu sokak ortalarına çerge [çadır] kuranlar bizim yurddaşlarımızdır; onlara başımızı çevirip bakmak bizim borcumuzdur" (Şükûfe Nihal, 2008, s. 123).

Yazarın bu vurgusu vatandaşlık eğitimindeki medeniliğin "ölçülülük" vurgusundan kaynaklanmaktadır. Bu dönemde "medenî insan" profiline ayırdedici toplumsal ve ruhsal özelliği

'ölçülülük'tür. Bu anlamda makbul davranış kuralları olarak 'orta'lama değerlerin tanınması, 'orta' sınıfların yükselişiyle mantıksal bir tutarlılık içindedir" (Üstel, 2008, s. 15). Yazarın gelirdeki eşitsizliği ortadan kaldırma isteği, iki ayrı uca yerleşen bir toplum yapısından orta sınıfın yerleşmesi arzusundadır.

Buna göre Finlandiya'dan örnek alınan yurttaşlık bilincinin tesisi için ekonomik refah başat sayılmaktadır. Ekonomik refah ve eşitlik ardından ulusal, kültürel birliği getirecektir. Aydınlar halka doğru giderek bildikleri hemen her şeyi öğretecek, halk ise okuyarak seviyesini yükseltmeye çalışacaktır.

4.2. Kadınlık

Cumhuriyet bilinçli ve modern vatandaşlar yetiştirme amacını taşımakla beraber vatandaş olarak kadına önem vermiştir. Bu dönemde kadınlar Cumhuriyet'in temel göstergelerinden birine dönüşmüşlerdir. Önceki dönemlerin serbest olmayan, haklarından mahrum kadınına karşılık Cumhuriyet kamusal alanın görünür yüzü olan, hayatın hemen her alanında aktif rol oynayan, modern ve demokratik ulus ile Cumhuriyet düşüncesinin hem temsilcisi hem de yaygınlaştırıcısı olarak kadınları seçmiştir. Kadınlar gerek evlerinin içinde kendi çocuklarına gerek muallime olarak vatanın evlatlarına yaptığı annelik ile rejimin önemli bir ayağını oluşturmaktadır.

Bu bağlamda kadınlardan beklenenler de nettir. Kadınların dış görünüşlerinden düşünce dünyalarına ve toplumsal konumlarına kadar hemen her meseleyle ilgili görüşler ileri sürülmektedir. Şükûfe Nihal'in Finlandiya'ya bakışında bu görüş ve düşünceler etkisini göstermektedir.

Kadınların toplumsal hayata kabulü genelde annelik rolü bağlamında olmuştur. Kadınlar hem kendi çocuklarına hem vatanın evlatlarına annelik yaparak gelecek nesillerin yetişmesinin birinci derece sorumluları ve değişimlerin yaşandığı bir dönemde kültürün taşıyıcıları olarak görülmüştür. Bu sebeple yeni neslin sağlığının da terbiyesinin de birinci dereceden sorumlusu annelerdir ve kadınların bu sorumluluklarını yerine getirebilmesi için eğitim alması gereklidir.

Şükûfe Nihal de Türkiye'den bahsettiği yazılarında kadının annelik rolünün üzerinde durmaktadır. Köylerdeki annelerin cahilliğinden yakınırken kadınların hasta çocuklarını iyileştirmek için doktorlara müracaat etmek yerine kadere razı geldiklerini, bağnazlığa esir olduklarını anlatmaktadır. Yazara göre yeni nesli eğitmekle görevli kadınlar cahil bırakılmıştır, dolayısıyla bu toplumsal göreve hazır değildir.

Köylü kadınların anneliği cehalet üzerinden yetersiz görülürken şehirdeki kadın da bizzat ilgilenmek yerine çocuğunu dadı ve bakıcılara bırakması üzerinden tenkit edilmektedir.⁶ Finlandiya'daki çocukların terbiyesine hayran kalan yazar burada annelerin çocuğun terbiyesinin birinci derecede sorumlusu olduğunu aktarmaktadır.

Yazarın kadın konusunda eleştirdiği hususlardan biri de kadının toplumsal işlevinin yok sayılması, görmezden gelinmesidir. "Kadının çalışma hayatına katılımı 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren konuşulan bir konu olmuştur. Bu yüzyıl içinde konunun gündem kazanmasının

⁶ Bu dönemde "alafranga, yozlaşmış kentli kadının karşısına iffetli, saf ve çalışkan yerli kadın örneği olarak konan 'Anadolu köylü kadını' idealizasyonu 1910-1930 dönemi millî Türk edebiyatında süreklenen bir tema" (Durakbaşı, 2012a, s. 122) olmasına rağmen Şükûfe Nihal bu ikiliğe düşmeden kadınların handikaplarını ortaya koymaya çalışmaktadır. İki ayrı kadının da kendine göre eleştirilecek yanları vardır ancak bunlar kadınlardan kaynaklanmamaktadır.

asıl sebebi, evlilik kurumunun Batılılaşan sosyal hayatın içerisinde aksaklıklar göstermeye başlamış olmasıdır” (Argunşah, 2016, s. 224). Ancak Osmanlı’da kadınların çalışabileceği kamusal alanlar yoktur. Bu sebeple kadınlar daha çok ev içi emek alanında çalışabilmiştir. Bu durumun değişmesi için savaş yıllarında erkeklerden boşalan kadroları beklemek gerekmiştir. Savaştan sonra ise kadınlardan tekrar evlerine dönmeleri istenmiştir.

Cumhuriyet’e gelindiğinde ise eğitim hakları gözetilmekle birlikte kadınların sosyal ve siyasi hayatta bir özne olarak yer alması pek mümkün olamamıştır. Göle kız çocukların okumasının yanında meslek sahibi, çalışan kadın imgesinin de Kemalist kimliği tanımladığını düşünmektedir (2001, s. 108). Ancak Akşit, Kız Enstitüleri üzerine yaptığı çalışmasında devrin kız sanat okullarında öğrenim gören kızların okulları bittikten sonra dışarıda çalışmadıklarını, evin, “bu mezunların yegâne faaliyet alanı” olduğunu aktarmaktadır (2015, s. 221). Sancar da devrin içinden Yakup Kadri, Peyami Safa, Falih Rıfkı gibi farklı isimlerin yazılarından derledikleriyle “ev”den çıkan ve kalabalıkların içine giren kadınların erkekleştiğine, çirkinleştiğine dair dönemin algısını ortaya koymakta ve kadınların çalışmasına dair önyargıları aktarmaktadır: “1930’larda kadınların erkekler gibi okutulması konusunda geniş bir görüş birliğine varılmış görünüyor. Ama iş kadınların erkekler gibi çalışabilmesine gelince hemen sınırlar, engeller tanımlanmaya başlanıyor” (2014, s. 118).

Genç yaşında dahil olduğu Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan, kadının hayatta daha aktif yer almasına taraftar olsa da Şükûfe Nihal, Cumhuriyet yıllarında kadınların hâlâ evde kapalı kaldığını görmektedir. Gezdiği köylerde genç kızları soran yazara onların sokağa çıkmadıkları cevabı verilmektedir. Yazar kadınların hâlâ kara kafeslerin ardında çile doldurduğuna hayıflanmaktadır (Şükûfe Nihal, 2008, s. 66).

Köydeki kadınlar bu hâldeyken şehirdeki kadının hâli de çok farklı değildir. Yakından tanıdığı kadınlardan örnek veren yazar eğitilmiş, potansiyel sahibi bu kadınların günlerini topluma fayda sağlamadan, evlerinde geçirdiği kanısındadır.

Finlandiya’da ise kadın her yeredir, hemen her işi yapmaktadır. Birçok kurum ve iş yerinde çalışanlar kadındır, kadınlar sokaklarda serbestçe gezebilmektedir.

Görevlerini icra eden kadınlar ciddiyetle, vakur bir ifade içindedir: “Tramvaya bindik; biletçiler kadındı. Lâcivert kostümler giyinmişler, başlarında kasketleri var. Bunlar da terbiyeli birer ev kızı. Ellerine, tırnaklarına gözüm ilişti; tertemiz, en küçük bir kir, leke yok. Bileti alırken tiksirmedim; iğrenmedim. Yolcularla ne boş konuşmaları, ne gevezelik etmeleri var” (Şükûfe Nihal, 1935, s. 18).

Kadınların büyüklü küçüklü işlerde, ayırt etmeksizin çalışması da yazarın ilgisini çeker. Her yerde, “bankalarda, bürolarda, mekteplerde, serbest mesleklerde” kadınlar çalışmaktadır:

“Fin kızı hiçbir işi küçük görmez. Ona kendi ruhunun yüksekliği yeter... (1932)de liselerden diploma alan beşyüz genç kız, lokantalarda çalışmaya başlamışlar. İyi bir tahsil gördükten sonra neden bu işe girdiklerini soran birisine, bu genç kızlar: ‘Memlekette büyük sandalyaların sayısı bellidir. Hepimiz o sandalyalara göz dikersek işsiz kalırız’ demişler” (Şükûfe Nihal, 1935, s. 63).

Yazarın kendi ülkesinde kadınların hâlâ eve kapalı kalması Finlandiya’da hayatın her yerinde bulunan kadınları görmesini ve göstermesini sağlamıştır. Aynı zamanda kendi ülkesinde kadının çalışmasına yönelik olumsuz bakışın farkında olan yazar, Finlandiya’yı olumlu bir örnek olarak

sunmak istemiştir. Finlandiya’da kadınlar ciddi tavırlarıyla ahlaki endişeleri bertaraf ederek iş yaşamına dahil olmakta, üstelik her işe gönüllü olarak erkeklerin işlerini ellerinden almamaktadır. Şükûfe Nihal devrindeki bakış ve tartışmalardan etkilenmekte, ama aynı zamanda devrine de yön vermeye çalışmaktadır.

Şükûfe Nihal Türkiye’de kadın hareketinin içinden yetişen bir isimdir. Bu sebeple baktığı Finlandiya’da da kadın hareketinin izlerini aramaktadır. Kadınların elde ettiği haklar üzerine çalışmalar yürüten belli başlı kadın simalarını sıralarken yaptıklarını anlatmaktadır.

Finlandiya’ya yazarın duyduğu yakınlığın sebebi de bu ülkenin kadın konusunda atılımlarıdır. Finlandiya’yı bir kadın krallığı olarak gören yazar, ülkenin yükselişinde kadınların üstlendiği rolü ısrarla vurgular (Şükûfe Nihal, 1935, s. 63). Buna göre tıpkı Türkiye’de olduğu gibi kadınlar da ulusal mücadeleye aktif katılmışlardır: “Ulusal hareketin ilk çağrısına koşanlar arasında erkekler kadar kadınları da görüyoruz. Çocuklar için mekteb açan, sınıflar kuran, kadınlar bu ilk çağlarda az değildir” (Şükûfe Nihal, 1935, s. 65).

Yazarın bu hususun üzerinde durması kadın konusundaki yaklaşımın hem Cumhuriyet’in ideali ile yakınlıklar taşıması hem bir gönül bağı hem de kendi ülkesinin geleceğine dair bir umut ışığı olmasından kaynaklanır.

Türkiye’de bu yıllar kadınların siyasi alanda kendilerini gösterdikleri bir süreçtir. 1930 yılında belediye seçimlerine katılma hakkı kazanan kadınlar, 1934’te milletvekili seçme ve seçilme hakkına sahip olurlar. Ancak bu süreç kolay değil, tartışmalı olmuştur. Dahası nihayet kadınlara bu haklar verildiğinde Nezihe Muhiddin, Şükûfe Nihal gibi isimlerin vekil listelerinde yer almaması şaşkınlık da yaratmıştır.

Finlandiya ise Avrupa’da kadınlara seçilme hakkını veren ilk ülkedir. Yazar bunu belirttiikten sonra kadınların mecliste yürüttükleri faaliyetlerden söz ederek fırsat verildiğinde kadınların memleket için sağlayabileceği faydaları ortaya koymak istemektedir. Finlandiya’da kadınlar siyasete aktif katılımları sayesinde siyasi bir terbiye kazanmışlar, vekil olarak da daha çok “terbiyevî, ilmî, harsî alanlarda” çalışmışlardır (Şükûfe Nihal, 1935, s. 74). Yazara göre “Fin kadınının elde etmiş olduğu siyasal, sosyal haklar onu her bakımdan yükseltmiş ve yurda daha çok bağlanmıştır” (Şükûfe Nihal, 1935, s. 75).

Yine Şükûfe Nihal’in henüz bir öğrenci iken mücadele yürüttüğü karma eğitim konusu da Finlandiya’da dikkati çektiği meselelerden biridir. Karma eğitimin herhangi olumsuz bir etkisi olmadığını ifade etmektedir: “Bu usul ne tahsili azalttı; ne de ahlâkta kötü bir değişme yaptı! Tersine olarak iki cinsi birbirine alıştırdı. Küçük yaştan beri, kızlar, erkekler beraber çalışmaya, dost ve arkadaş olmaya başladı. Böylece masraf ta azalmış oldu” (1935, s. 59).

Kadın edebiyatçılar da Şükûfe Nihal’in dikkatini çeker. Edebiyatın gelişimini anlatan yazar bağımsızlığın ilanından sonra bir Fin edebiyat kurumunun tesis edildiğini aktarır. Son zamanda birçok kadın edebiyatçının da yetiştiğini belirterek bu kadın yazarlar hakkında bilgi vermektedir.

Bu dönemde kadınlıkla ilgili dikkati çeken durumlardan biri de kadınların sadelikleridir. Süse düşkün İstanbul kadını eleştirilen başlıca hususlardan biridir. Şükûfe Nihal de yazdığı farklı yazılarda bu konuya sık sık temas etmektedir. Örneğin kız çocuklarının mektep kıyafetlerine

annelerin dikkat etmesi gerektiğini söylerken, makyajlı ve şık kıyafetlerle okula giden genç kızları yermektedir.

“Mektebe giden bir genç hanımın yüzündeki pudralar, dudağındaki boyalar, gözlerindeki sürmeler; kendisini ciddi bir gaye takip eden bir hanıma benzemekten katiyen uzaklaştırdığı gibi -hakikatte doğru olmasa bile- kendisinden beklenen bütün ümitleri ihlal eder. Çünkü fazla süs, fazla tuvalet iptilası herhalde biraz eser-i cehalet ve noksan-i zekâdır” (2008, s. 22).

Farklı yazılarında Avrupalı genç kadınların belli bir yaşa kadar keten ve pamuklu kıyafet giydiklerini, ipeği çok sonraları kullandıklarını ifade etmektedir. İstanbul’da gördüğü kadınların bazıları ise tam tersi abartılı makyaj ve giyimi ile yazarı üzmektedir.

Bu birikimle Fin kadınlarına bakan yazar, bu kadınların güzelliğine hayran kalır: “Yollarda karşılaştığım genç kızların, genç mekteplilerin ağır başlı durduklarına, yürüyüşlerine imrenerek, içimi çekerek baktım. Giyimleri kıvrak, temiz, gösterişsiz, yüzlerinde, dudaklarında bir boya lekesi yok. Annelerin boyanmadığı bu yerde genç kızlar elbet boyanmaz” diyen yazar, gittiği kuaförde tırnaklarına koyu boyalar sürmeyen kadınların yaradılışlarının dışına çıkmadıklarını, “değerli yükselişlerin anlamına” erdiklerini kaydeder (Şükûfe Nihal, 1935, s. 16). Yazara göre Fin kadınları bedenleri ile değil, aydınlanmış zihinleri ile öne çıkmayı öğrenmiş ve kendini yetiştirmiş kadınlardır.

Yazar hem bir kadın olarak kadın hareketi ve edebiyatta kadının yeri gibi meselelere değinmiş, bunları kayıt altına almayı tercih etmiştir hem de memleketinde kadına yönelik tartışmaların ve ahlaki endişelerin farkında olarak dışarıdan örnekler vermeye çalışmaktadır. Bu nokta edebiyatın hayattan yansıyan yanı olarak düşünülebileceği gibi aynı zamanda hayatı şekillendirme gücünü ve niyetini de ortaya koymaktadır.

4.3. Köyler ve Kentleşme

Cumhuriyet düşüncesinin bir başka yansıma alanı ise kentleşme üzerinden açığa çıkmaktadır. Cumhuriyet Osmanlı’dan farklı bir tarih düşüncesine sahip olmasının yanında, bunu coğrafya ile de desteklemektedir. Vatanın ihmal edilen bütün parçalarını imar etme, yeni devlete yeni bir başkent yaratma gibi gelişmeler modern şehirlerle devam etmiştir. Bu husus da Şükûfe Nihal’in yazılarında kendini göstermektedir.

Şükûfe Nihal, 1932’de *Yeni Türk Mecmuası*’nda yayımlanan “Celaliye’de İki Gün” başlıklı yazısında Silivri yakınlarına dair intibalarını aktarırken özellikle harap köyler üzerinde durmaktadır. Yokluğun içinde, hasta, aç olan köylüler ve kirli, bakımsız köyler yazarı düşünmeye sevk etmektedir.

Finlandiya’ya yaptığı gezide ise dikkatini çeken ilk şey şehirlerin, köylerin düzeni ve temizliğidir. Şehirleri gezerken “sağda solda en olgun bir zevkle düzeltilmiş bahçeler; parklar, evler” (1935, s. 7) gören Şükûfe Nihal’in dikkatini, evlerin boyalı ve düzenli görüntüsü çekmektedir:

“Yollarda yerine konulmamış birtek taş, bir avuç toprak yok. Ağaçlar, bahçeler, köyler, ekinler hepsi bir insan özenile düzeltilmiş. Şehirlerde, köylerde her ev boyalı. Her evin penceresindeki perdeler pırıl pırıl kolalı... Bahçe köşelerinde bir bebek köşkü gibi duran tavuk kümesleri bile boyalı!.. Boyasız bir tahta parçası görülemez. Evlerine iyi boya

süremiyenler, daha ucuz olduğu için kırmızı aşı boyası kullanıyor ve oturduğu yeri kara, kirli yüzlü bırakmıyor" (1935, s. 10).

Finlandiya'nın insan elinden çıkan temizliği ve güzelliği, yazarda hayranlık uyandırmaktadır. Aynı yıl, 1932'de, Kumburgaz ve Kâmiluba adlı iki köyü gezen yazar, "Hangi köyümüz harap değil ki! 'Köy' deyince 'harap' sıfatını da ilave etmek" gerekmesine sitem etmektedir (Şükûfe Nihal, 2008, s. 57). Nitekim yazının sonunda harap çeşmenin başına oturarak gözlerini kapar ve bir köy hayal eder:

"Sabahleyin, güneşin gümüş ışıklarını, akşam yıldızlarının altın akislerini kucaklayarak hayat ve saadet türküsü besteleyen temiz bir dere... İki yaşında yeşil, genç, narin kavaklar, söğütler... Denizden tepeye doğru, yatkın, beyaz ve kırmızı boyalı; bol güneşe açılmış, geniş pencereci; yeşillikler arasında minimini yuvalar... Bahçelerinin köşesinde küçük, temiz ahırlar, kümesler... Temiz, tozsuz, ağaçlar... Kırmızı, mavi dallı basma entarileriyle sıhhatli, neşeli, canlı genç kızlar... Tarladan, çalışmaktan dönen, işinden, kazancından memnun genç erkekler... Çeşmenin etrafına yayılmış kahvenin geniş, ağaçlı bahçesinde ak saçlı, nur yüzlü, mesut ihtiyarlar... Şurada, yeşil bir çevre halinde sıralanan çınarların ortasında gürbüz, kırmızı yanaklı; renk renk, temiz basma entarileriyle irili ufaklı çocuklar... top, koşmaca oynuyorlar..." Şükûfe Nihal, 2008, s. 66).

Şükûfe Nihal'in anlattığı köy, tamamen hayal mahsulü, uzak bir diyara ait gibidir. Daha doğrusu bu köy, Finlandiya'da gördüğü köyleri anımsatır: Oysa memlekette gördüğü köylerin hemen hiçbiri buna benzemeyecektir.

Yazarın evlerin bakımlı görünümünü anlatırken yoksul olanların da kırmızı aşı boyaları kullandığı vurgulaması önemlidir. Böylelikle bu estetik görüntünün yoksullukla ilgili olmadığını ispatlamaktadır. Nihal'e göre Anadolu'nun bakımsızlığında yöneticiler tarafından ihmal edilmişliğinin yanında belli ki halkın özensizliğini de sebep olarak görmektedir.

Finlandiya incelendiğinde en fazla göze çarpan kelime "temizlik" olabilir. Bu durum yazarın bile açıklama getirmesine sebep olmuştur: "Temiz sözünü ağzımdan bırakmıyorum; çünkü bu türlü temizliği dünyanın birçok zengin topraklarında görmedim" (Şükûfe Nihal, 1935, s. 11).

Finlandiya'ya girdiği andan itibaren seyahat ettiği trenin vagonlarından, şehrin sokaklarına, pazar yerlerine kadar hemen her yer tertemizdir: "Avrupanın hiç bir yerinde bu kadar rahat, bu kadar ince, pırl pırl keten örtüleri olan tren görmedimdi, desem yeridir! Yatmaya, oturmaya kıyamadım. Vagonlarda tertemiz kadınlar iş görüyor" (Şükûfe Nihal, 1935, s. 8). Oysa 1935'te *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan "Kadın Gözü ile Temizlik Savaşı" başlıklı yazısında memleketin trenlerinden şikâyet etmektedir: "Kışın bir Anadolu gezintisi yapmıştım; Ankara treni oldukça temiz. Oradan Adana'ya geçtim; trenlerin haline diyecek yok. Kirden, tozdan başımı, kolumu koyacak yer bulamadım" (Şükûfe Nihal, 2008, s. 110).

Yazar köyler ve trenler dışında kentlerin, özel olarak İstanbul'un da hâlinden memnun değildir. Tren yolculuğunda İstanbul'u seyretmek isterken çirkin bir manzarayla karşılaşan yazar hayal kırıklığı içindedir:

"Dünyanın en realist, en natüralist sanatkarlarını bir araya toplasak da kendilerine sefalet ve çirkinlik tabloları yaptırarsak, hiçbir çirkinliği, sefaleti ve zevksizliği bu kadar bir araya toplayacak ve bu kadar canlı olarak gösterebilecek izler yaratamazlar... Duvar diplerinde bostanımı, çarpık çurpuk sebze bahçeleri; biçimsiz kuyular; incir ağaçları altına kıvrılmış,

kara çarşafli kadınlar; takunyalı, kirli entarili çocuklar. Dağılmış, çürümüş iskeletlerin çene kemiklerindeki son diş kırığı gibi, mavi denizin bir kenarında dikilip kalan bir hisar parçası... Gene bir ölünün topraklaşmış kaburga kemiklerini andıran birbirinden ayrılmış tahta ev duvarları... bir yığın yanginyeri ve son nefesini çoktan vermiş birkaç baca... Son sesi çoktan kısılmış bir iki yarım minare... Cam yerine teneke kaplanmış, paçavralar tıklımış pencereler... Yaşayanların gözleri görmediği için birbirlerine sığınmış, birbirlerinin üstüne yığılmış birkaç garip mezar taşı... İplerde kirli çamaşırlar; pencerelerde kirli yorganlar, çarşafklar... Perdelerin arasında kurumuş başını önüne eğerek somutmuş deri ve sefalet gölgesi yaşlı kadınlar, yaşlı erkekler... Allı güllü giyinmiş, boyanmış; dünyadan bir şeyler uman yeni yetişmiş genç kızlar..." (Şükûfe Nihal, 2008, s. 122-123).

Görüldüğü üzere çirkin olan İstanbul'un doğası değildir. İstanbul'u çirkin yapan içinde yaşayan insanlar ve yoksulluklarıdır. Bu hususta Nihal Finlandiya'daki şehir ve köylerin temizliğinin yanında kişilerin temizliğinden de söz eder. Çımacı, ayakkabı boyacısı yaptıkları işlere rağmen giyim kuşamları ile tertemizdir. Örneğin gece iskeleye uğrayan vapura üçüncü sınıf yolcular binmiştir, ancak kıyafetlerinin biraz ucuzca olması dışında herhangi bir ayırım yoktur, "Yoksa hepsi onlar gibi temiz; insanlar"dır (Şükûfe Nihal, 1935, s. 19-20). Yazar başka örnekler üzerinden temizliğin maddi imkânlarla ilişkisiz olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye'nin yoksulluğunun bu konuda bir engel olmadığı gösterilmek istenmektedir.

Tabii Şükûfe Nihal'in bütün sorumluluğu halka yüklediğini söylemek mümkün değildir. İstanbul yazara göre köyde kalması gereken alışkanlıkların devam ettirilmesi sebebiyle modern bir kente yakışmayan bir görünüm içindedir. "Kentleşen nüfusun anonim yeni ilişki biçimleri içine girmesi, yeni değerleri benimsemesi ve bir kültürel dönüşüm geçirmesi beklenmekte; bu kültürel dönüşüm kentleşme diye adlandırılmaktadır" (Tekeli, 1998, s. 106). Yoksul halk, dinlenme vakitlerini kendisine en yakın açık alanlarda değerlendirmektedir. Bu duruma çözüm bulması gerekenler ise sorumlulardır:

"Hava alacak bahçesi, parkı olmayan, uzaklara gitmeye parası bulunmayan bu insanlara yazık değil mi? Bu insanlar çocuklarını nerede güneşlendiresinler, nerelerde eğlendiresinler? Onları tencereleri, ocakları, çanakları ile böyle yol ortasına birkaç ağaç dikilip, birkaç masa, kanepelerle halka daha insanca bir hava aldirmayı öğretmek pek büyük bir fedakârlık mı ister?" (Şükûfe Nihal, 2008, s. 123).

Benzer bir eleştiriyi *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan 1935 tarihli "Belediyeci Arkadaşlara" başlıklı yazısında da yapar. "İnce eleyip sık dokumak istemez; içerilere, derinlere gitmeden yalnız büyük caddelerden geçiniz; ağzınızı, gözlerinizi kapamadan tek adım atamazsınız. Toz, toprak, süprüntü... Sizi avuç avuç mikrop yağmuruna tutar" (Şükûfe Nihal, 2008, s. 134). Yazarın estetik dışında sağlığa dair endişeleri de gündeme getirmesi bu yıllarda Atatürk'ün şehirlerle ilgili konuşmaları ve Cumhuriyet'in ideolojisi ile uyumludur. Nitekim Atatürk de 1935 yılında Cumhuriyet Bayramı'nda yaptığı konuşmasında kentlerin sağlığın, temizliğin, güzelliğin ve modern kültürün örneği olmasını istemektedir (Tekeli, 1998, s. 114).

Bu yıllarda yeni seçilen başkent Ankara yüceltilirken İstanbul'un yerilmesi yaygın bir durumdur. "Bir cumhuriyet ikonu olarak Ankara'nın yeniliği ve temizliği, eski İstanbul'un bu "tozu toprağı" ile karşılaştırılarak" övülür (Bozdoğan, 2012, s. 82). Şükûfe Nihal'in farklı yazılarında da

İstanbul'a karşı Ankara'yı yüceltenlerden söz edilmektedir. Şükûfe Nihal de bu eleştirilere tozlu sokaklar üzerinden dahil olmasına rağmen sorumluluğu şehre değil, yöneticilere yüklemektedir.

Hatta aynı yazıda Avrupa ile kıyaslamayı şarbay, yani belediye başkanının da yaptığını aktaran yazar vakit kaybetmeden harekete geçmesini de salık vermektedir:

"Avrupa gezisinden yeni dönen Şarbayımız, İstanbul'un yollarını, sokaklarını da gezip gördükleri yerler gibi parklarla, çiçeklerle, çimenlerle süslemeyi düşünüyorlar... Bu fikrin projesi yapılıp tatbikatına geçilmek, korkarım ki pek uzun sürer ve o uzun zaman geçinceye kadar da Şarbayın gözlerinde yaşayan o güzelliklerin hayali yavaş yavaş kuvvetini kaybediverir ve biz gene kendi tozlu sokaklarımızla kalırız. Ben bu denemeyi kendimde de yaptım; gezi dönüşünün ilk günlerinde burasını şehircilik bakımından dayanılmayacak kadar geri gördüm; isyan ettim, sonra günler geçtikçe alışmaya başladım; gene eskisi gibi pek şikâyet etmeyerek yaşadım" (Şükûfe Nihal, 2008, s. 135).

Yazarın Finlandiya'nın temizliğini bağladığı sebepler arasında iki husus öne çıkar. Birincisi kadınlardır. Ülkenin hemen her yerinde ve bütün iş kollarında yer alan kadınlar yaptıkları işe gösterdikleri özenle, temizlik bilinçleriyle adeta ülkenin manzarasını değiştirmişlerdir: "Bindiğimiz vapur beyaz bir martı gibi... Yolcular, kamaralar, koridorlar, salonlar, aynalar, çalışan kadınlar pırıl pırıl yüzümüze gülüyor" (Şükûfe Nihal, 1935, s. 19).

İkinci sebep ise Finlandiya'da medeniyet bilincinin yerleşmiş olmasıdır. Buna göre Finler zorluklarla kazandıkları memleketin kıymetini bilerek temizliğe dikkat etmektedir. Türkiye'de ise ekonomik eşitsizlik aşılamadığı gibi halk da yurdunu korumakla temizlik arasındaki ilişkileri fark edebilecek bilinç seviyesine henüz erişememiştir.

4.4. Nesil

Okuma oranları, kültürleri, temizlikleri yanında Şükûfe Nihal'i büyüleyen bir diğer husus da neslin sağlıklı yapısıdır. Bilindiği gibi savaş sonrası süreçler cephedeki kayıplardan kaynaklı olarak kaybedilen nüfusun yerine konulmasının amaçlandığı zamanlardır. Bunun için kadın bedeni üzerinden geliştirilen bir politika olarak doğum oranlarının yükseltilmeye çalışıldığı görülmektedir. Savaşın getirdiği yoksulluk insanların güçten düşmesine, bedenen zayıflamasına sebep olur. Bu sebeple güzellik ölçütleri de değişim göstermektedir. Böylesi zamanlarda bedenen sağlıklı, güçlü kadınlar güzellik timsali olarak kullanılmakta ve özendirilmektedir. Erken Cumhuriyet de benzer bir yaklaşım içerisindedir. Kadınlık yeni baştan inşa edilirken Orta Asya'daki at binen, savaşan kadınlar örnek verilmekte; gürbüz, hatta iyi yarı kadınlar öne çıkarılmaktadır.

Şükûfe Nihal de Fin toplumuna baktığında kadın, erkek, çocuk, hepsinin gürbüzlüğü, sağlıklı yapısı ve bu bağlamdaki güzelliği dikkatini çekmektedir.

"İki sıralı ağaçlık yoldan çiçek demetleri kadar güzel, yüzleri tatlı bir yanıklıkla koyulaşmış, pijamalı genç kızlar dönüyor. Hepsi gürbüz, sevimli, ağır başlı, ince... Bir başka yolda mâvi gözleri, altın saçları, yumuk yanaklarıyla birer altın top gibi, irili ufaklı köy çocukları, köy kızları. Hepsinin yüzünde sessiz bir gülümseme izi var" (1935, s. 7).

Sarışın, beyaz tenli, mavi gözlü bu halk bakımlı ve sağlıklıdır. Çocuklar gürbüzdür. Oysa kendi memleketinde aynı tarihlerde gezdiği yerler yoksulluk içerisindedir, halk sıtmal ve hastadır, çocukların açlıktan karınları şiştir.

Sağlığı ve güzelliğinin yanında insanlar aynı zamanda mutlu, güler yüzlü ve kibardır. Çalışmaya ara verdikleri zamanlarda kendilerini eğlendiren, özgüveni yüksek ve hayatla barışık insanlardır. Türkiye'ye baktığında ise mutsuz, kederli insanlar görmektedir. Çocuklar doktorsuzluktan ölmektedir.

“Karnı çıkık, başı büyük, gözleri batık, yüzleri yaralı, elleri, ayakları dikenleşmiş çocuklar... Mustarip, şaşkın, mütevekkil, gözü yaşlı ve hepsi ayakta sürünen hasta analar, babalar... Çocukların birbirine karışan ince bir vızıltı halinde korku ve ıstırap iniltisi” (Şükûfe Nihal, 2008, s. 64).

Kadın ve çocukları mutsuz gördüğü Türkiye'den sonra Finlandiya'ya bakan yazar; mutlu, medeni, kendiyile barışık halka imrenir. Refah seviyesinin yüksek olduğu bu memlekette insanlar hem sağlıklı hem de huzurludur. Yazarın umudu ve çabası Türkiye'de aynı durumu tesis edebilmektir. Gösterdiği Finlandiya ile kendi memleketindeki eksiklikleri ortaya koymak isteyen yazar, yine ülkesine yol göstermeye çalışmaktadır.

SONUÇ

Edebiyat sosyolojisi içinde değerlendirilen sosyolojik eleştiri kuramı; eseri, yaratıcısını, eserin dağıtım ağını ve okur alışkanlıklarını incelemeyi hedef alarak edebiyatın sosyal hayatla bağlantılarını, hayatın edebiyatı etkileyen ve edebiyatın da hayata tesir eden yanlarını inceleme konusu etmektedir.

Sosyolojik eleştiri kuramının edebî malzemesi genelde, hakikate dayanmasalar da gerçek hayata benzerlikleri sebebiyle roman, hikâye gibi kurmaca yapıtlardan seçilir. Ancak yazar ve eserlerdeki toplumsal bağların araştırılması amaçlanıyorsa kurmaca türlerin dışındaki edebî türlerin de zengin bir kaynak niteliğini taşıdığı inkâr edilemez.

Gerçeklere yakın duran; ancak yazarın bakışıyla şekillenen gezi yazıları; kaleme alındığı zaman, yazar, siyasi konjonktür, gezi mekânı, gezilme şekli gibi birçok konuda çeşitliliğe sahiptir ve bu yönleriyle eser-hayat bağı kurmak için kullanışlı metinlerdir.

Bu yazıda ele alınan *Finlandiya* adlı yapıt, erken Cumhuriyet yıllarında yazılmış olmasının yanında hem Osmanlı hem Cumhuriyet'i yaşayan, kadın hareketinin içinde varlık gösteren yazarının damgasını taşıması bakımından anlamlıdır.

Makalede ilk olarak eser, Şükûfe Nihal'in toplumsal kimliği bakımından değerlendirilmeye çalışılmış, bu bakışta yazarının kadın kimliği odak alınmıştır. Şükûfe Nihal çocukluğunda yazdığı ve kız çocukları için eğitim hakkı talebinde bulunan yazılarından, rızası olmadan gerçekleşen evliliğine, kadınlara boşanma hakkı tanınmasından sonra gösterdiği boşanma cesaretinden, üniversiteden mezun ilk kadın coğrafyacı olmasına kadar yaşamının hemen her aşamasında kadın olarak var olmuş, toplumda kadına gösterilen muamelenin sancılarını çekmiş, bunları hem bireysel hem kitlesel olarak aşmanın yollarını aramış, mücadelesini vermiştir. Bu bakımdan kadın kimliğinin *Finlandiya*'ya yansması kaçınılmazdır ve eser incelenince bu yansımanın gözle görülür olduğu tespit edilmiştir. Bu sorgulama yapılırken yakın yıllarda aynı mekânı konu edinmesi sebebiyle Selim Sırrı'nın gezi kitabı ile karşılaştırmalı bir inceleme yapılmış, *Finlandiya*'yı farklı kılanın yazarının kadın kimliği olduğu görülmüştür. *Finlandiya* gezi için seçilen yerler, ülkede dikkat edilen

hususların içinde kadına ayrılan yer, kent yaşamında kadınların güvenliği gibi hususlara dikkat etmesi ile kadın elinden çıkmış bir eserdir.

Finlandiya ikinci olarak yazarının kimliğinden de kopmadan devriyle bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. Bu bakış açısı Cumhuriyet ideolojisinin çeşitli veçhelerinin esere yansıdığını ortaya koymaktadır.

Makalenin bu bölümünde de tıpkı yazardan bahsedilen bir önceki başlıkta yapıldığı gibi karşılaştırma yöntemine müracaat edilmiştir. Bu defaki karşılaştırma için ise yazarın Türkiye'yi anlatan yazıları seçilmiş, yazarın hemen hemen aynı tarihlerde yazdığı ve Türkiye'deki meseleleri ele alan yazılar ile Finlandiya'da dikkati çekenler beraberce okunmaya çalışılmıştır. Sonuçta bakılanın ardından kendini gösteren nesnenin, yani yazarın kendi memleketinin izleri olduğu tespit edilmiştir.

Cumhuriyet'in medeni bir memleket ve içinde yaşayan yurttaş ideali, bu idealin önemli bir cephesini oluşturan kadın imgesi, modern kent ve köy düşüncesi, sağlıklı ve mutlu nesiller arzusunun Finlandiya'da görülmesi ile anlatım şekli gibi hususlar yazarın devrinin bakışıyla başka bir ülkeye baktığını göstermektedir.

Üstelik bu tek yanlı bir bakış değildir. Hayat edebiyatı yaparken edebiyat da hayatı etkileme çabasıdır. Şükûfe Nihal sadece var olanları kayıt altına almamış, devrinin endişelerini, örneğin kadına yönelik tartışmalarını da bilerek kimi konularda devrini cesaretlendirmek için Finlandiya'ya bakmış ve gördüklerini bu bakışla kaydetmiştir.

Sonuç olarak denilebilir ki bir ülke olarak Finlandiya başka bir yazar tarafından çok farklı anlatılabilirdi. Başka bir devirde kaleme alınmış olsaydı, bu ülkeye dair anlatılanlar çok ayrı şeyler olabilirdi. Fakat gezi edebiyatının bir numunesi olarak *Finlandiya Şükûfe Nihal* tarafından ve 1930'larda yazılmıştır, yazarının olduğu kadar devrinin de eseridir ve bu sebeple okurken devrinin toplumsal yaşantısından izler görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Adams, Percy G. (1983). *Travel Literature And The Evolution Of The Novel*. The University Press Of Kentucky.
- Akşit, Elif Ekin (2015). *Kızların Sessizliği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ali, Ayser (2023). "Sunuş". *Beyaz Zambaklar Ülkesinde*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Argunşah, Hülya (2002). *Bir Cumhuriyet Kadını: Şükûfe Nihal*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Argunşah, Hülya (2016). Türk Kadınının Sosyal Hayata Katılımı ve Şükûfe Nihal. *Kadın ve Edebiyat Kendini Yazmak*. İstanbul: Kesit Yayınları, s. 217-238.
- Argunşah, Hülya (2018). "Şükufe Nihal". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sukufe-nihal> [Erişim Tarihi: 31.08.2024].
- Asiltürk, Baki (2009). "Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler". *Turkish Studies*. C. 4/1-I, s. 911-995.
- Bora, Aksu (2010). *Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozdoğan, Sibel (2012). *Modernizm ve Ulusun İnşası*. Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

- Calvino, Italo (2002). *Görünmez Kentler*. Işıl Saatçioğlu (Çev.). İstanbul: YKY.
- Canbaz Yumuşak, Firdevs (2011). "Gezi Edebiyatında Kadınlar". *Hece Gezi Özel Sayısı*. S. 174/175/176, s. 250-254.
- Çalışkan, Vedat ve Özey, Ezgi (2016). "Darülfünun'dan Mezun İlk Kadın Coğrafyacı: Şükûfe Nihal". *Türk Coğrafya Dergisi*. S. 67, s. 61-66.
- Çelik, Ejder (2013). "Edebiyat Eseri Toplumun Aynasıdır: Edebiyat ve Sosyoloji İlişkisi Üzerine". *Türk Dili*. S. 104, s. 59-64.
- Dinç Kurt, Yasemin (2008). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Gezi Türünün Gelişimi (1920-1980)*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Durakbaşa, Ayşe (2012a). *Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durakbaşa, Ayşe (2012b). "Türkiye'de Vatandaşlığın Anatomisi". *Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara*. Ayşe Kadioğlu (Haz.). İstanbul: Metis Yayınları, s. 167-184.
- Eken, Cengiz (2023). "Sosyalist Realizmin Marksist Estetikle Kökensel Bağlı Üzerine Bir Değerlendirme". *Edebî Eleştiri Dergisi*. C. 7, S. 2, s. 522-531.
- Erkman-Akerson, Fatma (2010). *Edebiyat ve Kuramlar*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Escarpit, Robert (1992). *Edebiyat Sosyolojisi*. Hüseyin Portakal (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökgöz, Saime Selenga (2008). "Finlandiya Türkleri ve Türk Hariciyesinin Siyaseti". *Bilig*. S. 47, s. 1-20.
- Göle, Nilüfer (2001). *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnalcık, Halil (2003). *Şâir ve Patron*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kösemihal, Nurettin Şazi (1964). "Edebiyat Sosyolojisine Giriş". *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*. C. 2, S. 19-20, s. 1-37.
- Löschburg, Winfried (1998). *Seyahatin Kültür Tarihi*. Jasmin Traub (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Malkoç Öztürkmen, Neriman (1999). *Edibeler Sefireler Hanımefendiler İlk Nesil Cumhuriyet Kadınlarıyla Söyleşiler*. İstanbul: Reyo Matbaacılık.
- Marks, Karl ve Engels, Friedrich (1971). *Sanat ve Edebiyat*. Murat Belge (Çev.). De Yayınevi.
- Moran, Berna (1988). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Oktay, Neşe (2023). "Nahit Sırrı Örik'in Gezi Yazılarında Modernleşen Anadolu Kentleri". *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cumhuriyet Özel Sayısı, s. 376-390.
- Özgül, M. Kayahan (2013). *Kandille İskandil*. İstanbul: Kitabevi.
- Sancar, Serpil (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sancar- Koyuncuoğlu, Yasemin (2024). *Osmanlı Son Dönemi ve Erken Cumhuriyet Dönemi Kadın Tarihini Yeniden Okumak: Şükûfe Nihal*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Sapiro, Gisele (2019). *Edebiyat Sosyolojisi*. Ertuğrul Cenk Gürcan (Çev.). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Sartre, Jean-Paul (2008). *Edebiyat Nedir*. Bertan Onaran (Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Soydaş, Hakan (2016). "Gautier'in İstanbul ve Haşim'in Frankfurt Seyahatnamesi Adlı Eserleri Üzerine Bir Edebî Türk İncelemesi: Gezi Yazısı". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. S. 5/2, s. 705-719.

- Şahin, Veysel (2022). "Sosyolojik Eleştiri Kuramı: Edebiyat Sosyolojisi". *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri Kuram-Kavram-Kapsam-Yöntem-Uygulama*. Veysel Şahin (Ed.). Ankara: Akçağ Yayınları, s. 345-378.
- Şükûfe Nihal (1935). *Finlandiya*. İstanbul.
- Şükûfe Nihal (2008). *Bütün Eserleri 5 Yazılar (1909-1966) Hitabe/Demeç/Söyleşiler (Kadınlık, İçtimaiyat, Sanat-Edebiyat)*. Yaprak Zihnioğlu (Haz.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Tarcan, Selim Sırrı (1940). *Şimalin Üç İrfan Diyarı Finlandiya-İsveç-Danimarka*. İstanbul: Ülkü Basımevi.
- Tekeli, İlhan (1998). "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması". 75 *Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*. Yıldız Sey (Ed.). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tutumlu, Reyhan (2023). "Kanona 'Sızan' Kadın Edebiyatçılar". *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 28, s. 93-104.
- Üstel, Füsun (2008). *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.